

Pleban, Józef

Kierunki rozwoju przemysłu Warmii i Mazur w 25-leciu PRL

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 3-27

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF PLEBAN

KIERUNKI ROZWOJU PRZEMYSŁU WARMII I MAZUR
W 25-LECIU PRL

W kształtowaniu modelu gospodarczego województwa olsztyńskiego istotną rolę odgrywa działalność, która zapewniając wykorzystanie występujących na tym terenie endogenicznych czynników rozwojowych¹ wpływa w sposób istotny na aktywizację gospodarczą regionu.

Tego rodzaju działalność stanowi w szczególności produkcja przemysłowa, która jako czynnik przyspieszający ogólne tempo rozwoju gospodarczego regionu przyczynia się do zmniejszenia dysproporcji występujących głównie pomiędzy wielkością wytworzonego i dzielonego dochodu społecznego na głowę ludności województwa i bardziej rozwiniętej ekonomicznie części kraju².

¹ Ocena endogenicznych czynników rozwoju przemysłu województwa przedstawia się w opracowaniach, różnych autorów niejednakowo i tak: Z. Podemski, *Zasadnicze kierunki rozwoju ekonomicznego województwa olsztyńskiego w perspektywie XXV lat Polski Ludowej na Warmii i Mazurach 1945—1970*, Olsztyn 1970, ss. 8—9 wymienia kolejno następujące czynniki: znaczny przyrost zasobów siły roboczej, gęsta sieć miast oraz na ogół korzystne warunki ich rozwoju, ziemia i jej możliwości produkcyjne, zasoby wodne i lasy; J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, *Główne nurty rozwoju przemysłu na Warmii i Mazurach w okresie XXV-lecia*, Olsztyn 1970, ss. 10, 20 jako podstawową przesłankę dotychczasowego rozwoju podają socjalistyczne stosunki społeczno-polityczne oraz ekonomiczne, zaistniałe na tym terenie dzięki powrotowi Warmii i Mazur w granice Polski. Natomiast jako czynniki napędowe dalszej industrializacji regionu wymieniają: zasoby siły roboczej i korzystne warunki dla lokalizacji niektórych gałęzi przemysłu np. dobrze rozwinięta sieć dróg, znaczne zasoby wodne itp.; J. Affelto wicz w pracy *Przemysł i jego potrzeby*, *Rocznik Olsztyński*, 1967, t. 6, s. 207 wyróżnia grupę czynników związanych bezpośrednio z warunkami gospodarczymi danego obszaru, jak: warunki naturalne, stosunki ludnościowe, poziom uprzemysłowienia itp.; H. Dąbrowski, *Kierunki rozwoju ekonomicznego województwa olsztyńskiego w latach 1971—1985*, Olsztyn 1970, s. 1 stwierdza, że „Spośród endogenicznych czynników rozwoju każdego obszaru rozpatrywanych w aspekcie perspektywnym podstawowe znaczenie posiadają w szczególności warunki naturalne, warunki demograficzne, poziom osiągniętego rozwoju: J. Pleban w pracy *Naturalne czynniki wytwórcze i ich wpływ na rozwój przemysłu w województwie olsztyńskim*, Olsztyn 1969, s. 7 do głównych czynników rozwoju gospodarczego województwa zalicza: warunki naturalne, stosunki ludnościowe, kształtowanie się zasobów siły roboczej, infrastrukturę i poziom technicznego uzbrojenia pracy żywej. Pomimo odmiennej interpretacji wszyscy autorzy akcentują wpływ środowiska geograficznego rozumianego szeroko, to jest łącznie z czynnikiem demograficznym i mineralną bazą surowcową oraz osiągnięty poziom i charakter rozwoju gospodarczego regionu jako podstawowe czynniki rozwoju przemysłu województwa.

² J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, op. cit., ss. 15—19.

Dla prawidłowego kształtowania modelu produkcji przemysłowej istotne znaczenie posiada znajomość zjawisk gospodarczych i tendencji towarzyszących dotychczasowemu rozwojowi tego działu gospodarki narodowej w województwie. Aby bowiem ocenić bieżącą sytuację, trzeba poznać proces, który do niej doprowadził. Stan obecny może być rozumiany tylko jako końcowy efekt procesu przebiegającego według określonych praw, a nie jako stan przypadkowy i nie związany z przeszłością. W tym kontekście przedstawione poniżej wyniki badań stanowią próbę weryfikacji prawidłowości związanych z procesem dotychczasowego rozwoju przemysłu w województwie olsztyńskim. Odnosi się to do tych prawidłowości, które dotyczą ogólnych tendencji rozwojowych tego działu gospodarki narodowej w województwie. Rodzaj tych tendencji obrazuje bowiem najlepiej charakter zmian ilościowych i przeobrażeń strukturalnych przemysłu w województwie.

Rozwój przemysłu w województwie olsztyńskim podobnie jak wzrost liczby ludności na tym terenie, należy rozpatrywać nie od momentu objęcia tych ziem przez władze polskie, lecz od momentu zakończenia w ogólnych zarysach jego odbudowy, to jest od 1950 roku. W odróżnieniu od dawnych ziem Polski, konsekwencją gospodarczą działań wojennych na tym terenie było nie tylko obniżenie się potencjału produkcyjnego przemysłu³, ale także wyludnienie i związane z tym radykalne zmniejszenie się siły roboczej. W wyniku tego nie tylko zmniejszył się poważnie stan załóg czynnych zakładów przemysłowych, ale także produkcja surowców dla miejscowego przemysłu, w którym dominującą pozycję zajmował przemysł, opierający swą produkcję o zasoby lokalnej, a zwłaszcza rolniczej i leśnej bazy surowcowej⁴. Rozwój przemysłu w okresie minionych dwudziestu pięciu lat należy rozpatrywać w pewnych przedziałach czasowych. Analiza tego rozwoju wskazuje, że czynnik demograficzny należy uznać za najbardziej istotny warunek kształtowania się wielkości i charakteru rozwoju przemysłu omawianego regionu. Czynnik ten w pierwszym okresie rozwoju przemysłu determinował tempo i profil produkcji uruchamianych zakładów przemysłowych, a w ostatnim okresie w coraz większej mierze wpływał na rodzaj i przestrzenne rozmieszczenie budowanych nowych zakładów przemysłowych i na tempo rozwoju całego przemysłu województwa. W początkowym okresie rozwoju przemysłu, to jest w okresie odbudowy, brak siły roboczej i surowca sprawiał, że nadające się do produkcji zakłady przemysłowe uruchamia-

³ Spis zakładów przemysłowych 1945 r., GUS, Warszawa 1947. Zniszczenia w przemyśle woj. olsztyńskiego wg stanu z miesiąca lipca 1945 r., z którego wynika, że uległo całkowitemu lub częściowemu zniszczeniu 82,1% wszystkich zakładów przemysłowych, w tym 90,9% w przemyśle drzewnym, 88,1% w przemyśle budowy maszyn i metalowym, 85,7% w przemyśle mineralnym i 78,4% w przemyśle spożywczym.

J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, op. cit., s. 5 opierając się na materiałach archiwalnych KW PZPR w Olsztynie podają straty: w przemyśle ogółem co najmniej 70%, w przemyśle metalowym 95%, włókienniczym 90%, energetycznym 50%, cukrowniczym 50%, materiałów budowlanych 40%, tzw. przemysłu miejscowym 85%.

⁴ Dane statystyczne woj. olsztyńskiego WKPG 1949 r., z których wynika, że w 1947 r. liczba krów dających surowiec dla wiodącej na tym terenie gałęzi przemysłu mleczarskiego zmniejszyła się z 323,8 tys. szt. w 1938 r. do 43,6 tys. szt. w 1967 r.

no sukcesywnie, w miarę powstawania odpowiednich warunków do produkcji. Tempo rozwoju przemysłu w tym okresie wiązało się ściśle z procesem zasiedlania regionu, którego liczba mieszkańców z 1057 tys. osób⁵ w 1939 r. (w obecnych granicach województwa) zmniejszyła się na skutek działań wojennych do 150 tys. osób w 1945 roku⁶.

W okresie odbudowy przemysłu, to jest do 1949 r. oraz w znacznej mierze jego rozbudowy, to jest w latach 1950—1955 osiedlająca się ludność w wieku produkcyjnym stanowiła podstawowe źródło siły roboczej zarówno dla przemysłu, jak i pozostałych działów gospodarki województwa. Wielkość reprezentowanej przez tę ludność siły roboczej posiadała istotny wpływ na kierunek i charakter rozwoju oraz przestrzenne rozmieszczenie przemysłu, zwłaszcza w okresie planu trzyletniego, to jest w okresie masowych ruchów migracyjnych ludności osiedlającej się nierównomiernie w całym województwie.

Brak tradycji przemysłowych zarówno u ludności miejscowej, jak i osiedlającej się sprzyjał rozwojowi charakterystycznego dla tego regionu przemysłu drobnego. Rozwój tego przemysłu w pierwszym okresie dostosowany był głównie do lokalnych potrzeb. Stąd też pierwszymi czynnymi zakładami przemysłowymi w województwie były piekarnie i masarnie.

Na kierunek rozwoju przemysłu w okresie jego odbudowy istotny wpływ posiadał wykształcony historycznie typ przemysłu drobnego, produkujący przed 1945 r. głównie w oparciu o miejscowe surowce i na potrzeby lokalnej ludności. W miastach były to przede wszystkim niewielkie fabryczki lub większe warsztaty rzemieślnicze oraz tak zwany przemysł usługowy (masarnie, mleczarnie, piekarnie, rzeźnie komunalne, gazownie, wytwórnie wód itp.), a na wsi przemysł o charakterze przyfolwarczym (gorzelnie, płatkarnie, młyny gospodarcze, przetwórnice warzywno-owocowe). Istniejąca struktura i wielkość zakładów oraz ich profil produkcji wynikały w znacznej mierze z rzadkiego zaludnienia tego obszaru i występowania niewielkich skupisk miejskich. W związku z tym charakter występujących tu zakładów produkcyjnych dostosowany był do potrzeb lokalnego rolnictwa i leśnictwa oraz lokalnego rynku.

Na brak większych zakładów przemysłowych na tym terenie istotny wpływ posiadało także peryferyjne położenie województwa jako części byłych Prus Wschodnich⁷. Znaczne oddalenie tego obszaru od energetycznych centrów oraz wewnętrznych rynków Niemiec powodowało wydłużenie linii komunikacyjnych, podrażając koszty produkcji i zbytu wyrobów przemysłowych. Powyższe utrudniało możliwość bardziej intensywnego rozwoju gałęzi przemysłu zużywającego duże ilości energii (węgla) oraz importowanych z innych prowincji Niemiec surowców. Hamowało to rozwój przemysłu o bardziej swobodnych warunkach lokalizacji, mogącego wykorzystać miejscowe nadwyżki siły roboczej. Z tych względów obszar województwa nie stanowił atrakcyjnego terenu dla lokaty kapitału przemysłowego. Obecne położenie województwa pomiędzy dwiema aglomeracjami przemysłowymi i miejskimi, jakimi są Warszawa i Trójmiasto, jest

⁵ M. Bauermann, H. Dąbrowski, Z. Szusukiewicz, *Zasoby surowcowe Warmii i Mazur oraz stan i kierunki ich zagospodarowania*, Olsztyn 1961, s. 28.

⁶ Ibidem, s. 29.

⁷ J. Affeltowicz, *Problem uprzemysłowienia Prus Wschodnich w latach 1871—1939*, Olsztyn 1968, s. 17.

korzystne. Stwarza bowiem możliwości kooperacji przemysłowej i koordynacji produkcji przeznaczonej na zaopatrzenie rynków wymienionych miast, a także produkcji przeznaczonej na eksport transportem morskim z uwagi na bliskość portów.

Racjonalne zagospodarowanie zastanych w 1945 r., a w znacznej mierze zniszczonych mocy produkcyjnych, w warunkach dużego deficytu siły roboczej, zwłaszcza kwalifikowanej, posiadało więc podstawowe znaczenie w pierwszym okresie czasu. Ogrom zadań, jakie należało wykonać stosunkowo trafnie charakteryzują wytyczne Mazurskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej do planu odbudowy i przebudowy województwa na lata 1946—1949: „Jeżeli na całym obszarze PRL podjęty został wysiłek w kierunku odbudowy, to na terenie województwa olsztyńskiego musi być podjęty wysiłek na miarę pokoleń, albowiem został tu zniszczony aparat produkcyjny prawie w całości i zniszczone zostały siły żywotne człowieka, który aparatem tym kieruje”⁸.

Na wagę tego problemu wskazuje fakt, że obejmujący 24,1%⁹ wszystkich zakładów wiodącej na tym terenie gałęzi przemysłu, to jest przemysłu spożywczego, przemysł mleczarski w 1947 r. mógł wyprodukować tylko 25 ton masła i 87 ton sera, co stanowiło około 0,2% i 0,9% wielkości produkcji tego przemysłu z 1936 r.¹⁰

Istotnym czynnikiem odróżniającym województwo od innych części kraju był jednak nie tyle wyższy niż przeciętnie w Polsce procent zniszczeń budynków i urządzeń przemysłowych, ile brak załóg, które trzeba było najpierw skompletować, by móc przystąpić do usuwania zniszczeń wojennych. Pomimo wymienionych uprzednio obiektywnych trudności proces odbudowy przemysłu przebiegał stosunkowo szybko. Już w październiku 1945 r. uruchomiono 12 większych zakładów przemysłowych oraz 25 — głównie stolarskich i mechanicznych — warsztatów rzemieślniczych. Ich rozmieszczenie ilustruje załącznik nr 1.

W pierwszym okresie odbudowy w procesie uruchamiania nieczynnych zakładów przemysłowych istotną rolę odgrywał transport oraz dostawa energii elektrycznej. Stąd też większość uruchomionych w tym czasie zakładów przemysłowych mieściła się w Olsztynie oraz miastach, które posiadały bezpośrednie połączenie kolejowe z Olsztynem. Przy uruchamianiu zakładów przemysłowych zwrócono uwagę przede wszystkim na gałęzi przemysłu, które umożliwiały uruchomienie nieczynnych zakładów przemysłowych. Główny akcent położono przy tym na takie gałęzie, jak przemysł materiałów budowlanych, drzewny czy rolno-spożywczy, które umożliwiały przetworzenie istniejących surowców miejscowych na potrzeby przybywającej ludności. Charakter rozwoju przemysłu w okresie odbudowy obrazuje tab. 1 przedstawiająca liczbę uruchomionych w latach 1946—1947 większych zakładów przemysłowych i zatrudnionych w tych zakładach osób.

Przytoczone w tab. 1 liczby wskazują na kierunek rozwoju przemysłu województwa olsztyńskiego zapoczątkowany w tym okresie, a kontynu-

⁸ J. Pleban, *Materiały z sesji naukowej poświęconej XX rocznicy powstania PPR na Warmii i Mazurach*, Olsztyn 1965, dyskusja, s. 84.

⁹ J. Affeltowicz, op. cit., s. 81.

¹⁰ J. Pleban, *Zarys rozwoju przemysłu w województwie olsztyńskim*, Olsztyn 1967, s. 18.

TABELA 1

Dynamika wzrostu liczby zakładów przemysłowych w układzie gałęziowym w województwie olsztyńskim w latach 1946—1947

Rodzaj przemysłu	Liczba zakładów uruchomionych			Liczba zatrudnionych		
	do 15 V 1946	do 1 XII 1946	do 31 XII 1947	do 15 V 1946	do 1 XII 1946	do 31 XII 1947
Przemysł energetyczny	7	8	6	1124	1599	1486
Przemysł drzewny	3	4	6	144	492	1235
Przemysł materiałów budowlanych	2	5	14	250	777	952
Przemysł włókienniczy	1	1	1	130	193	314
Przemysł skórzaný	1	1	2	36	70	187
Przemysł cukrowniczy	1	1	1	133	301	321
Przemysł metalowy	1	1	1	26	87	132
Przemysł miejscowy	3	9	11	100	220	360
Razem	19	30	42	1943	3739	4987

ŹRÓDŁO: J. P i e b a n, *Zarys rozwoju przemysłu w województwie olsztyńskim*, Olsztyn 1967, s. 24.

wany w latach następnych. U jego podstaw tkwiło dążenie do zgodnego z warunkami naturalnymi regionu rozwoju gałęzi przemysłu przetwarzającego miejscowe surowce oraz dążenie do aktywizacji rozproszonej na terenie całego województwa siły roboczej w drodze rozwoju przemysłu. Zasluguje na uwagę wysoki w tym okresie poziom koncentracji przemysłu kluczowego. W 49 zakładach tego przemysłu stanowiących około 10% ogólnej liczby czynnych zakładów przemysłowych pracowało 5315 osób¹¹, tj. około 36% ogółu zatrudnionych w przemyśle województwa w 1949 r.

Liczba zatrudnionych, przypadających na jeden zakład w tej grupie przemysłu była stosunkowo wysoka, gdyż wynosiła ponad 100 osób. Wynikało to z faktu, że odbudową w ramach przemysłu kluczowego objęto przede wszystkim większe zakłady przemysłowe, zapewniające przy ograniczonych środkach finansowych wyższe od mniejszych zakładów przemysłowych efekty ekonomiczne po ich uruchomieniu¹².

Rozwój przemysłu drobnego dokonywał się w tym okresie również w oparciu o zagospodarowanie nieczynnych zakładów przemysłowych z reguły posiadających znaczenie lokalne, to znaczy bądź przetwarzających miejscowe surowce (głina, torf, drewno), bądź też produkujących na potrzeby ludności (masarnie, piekarnie, wytwórnie wód gazowych, rozlewnie piwa itp.).

Rozwojowi tego przemysłu dokonywującemu się zarówno w ramach własności państwowej, jak i spółdzielczej, towarzyszył proces uspołecznienia środków produkcji w drodze przekształcania drobnych zakładów przemysłowych i większych warsztatów pracy rzemieślniczej oraz chałupniczej w przedsiębiorstwa uspołecznione¹³.

Proces odbudowy przemysłu nie przebiegał w całym województwie

¹¹ Ibidem, s. 26.

¹² E. Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945—1947*, Olsztyn 1968, ss. 84, 194.

¹³ Ibidem, s. 84.

równomiernie¹⁴. Ze względu na trudności kadrowe i materiałowe koncentrował się on w początkowej fazie głównie w ośrodkach położonych bliżej ważniejszych czynnych linii komunikacyjnych (Iława, Olsztyn, Korsz, Kętrzyn, Giżycko, Elk, a na południu Szczytno, Nidzica, Pisz). W 1947 roku proces ten objął również powiaty północne, jak bartoszycki, braniewski, pasłęcki, węgorszewski, będące obszarami repatriacji ludności z ZSRR i przesiedleń z innych dzielnic Polski.

W powiatach, gdzie odsetek ludności był niski, położonych ponadto peryferyjnie i z dala od głównych linii komunikacyjnych, jak na przykład w węgorszewskim, górowieckim i braniewskim proces zagospodarowania, a więc i odbudowy przemysłu, przebiegał wolniej. Powodowało to nawet częściową dewastację obiektów przemysłowych ocalałych od zniszczeń wojennych lub też dotkniętych nimi tylko w nieznacznym stopniu. Oceniając ogólnie, omawiany okres charakteryzował się ekstensywnym rozwojem przemysłu, polegającym na dążeniu do maksymalnego wykorzystania potencjału produkcyjnego istniejących zakładów¹⁵.

Dalszy rozwój przemysłu dokonywał się w ramach poszczególnych wieloletnich planów gospodarczych, spośród których na specjalne podkreślenie zasługuje okres planu sześcioletniego. Wyodrębnienie tego okresu jest istotne z uwagi na warunki, w jakich odbywał się rozwój przemysłu po etapie jego odbudowy, oraz z uwagi na jego nowe kierunki rozwojowe. Plan sześcioletni, aczkolwiek był kontynuacją procesu odbudowy i uruchamiania nieczynnych jeszcze z powodu zniszczeń zakładów przemysłowych, różnił się od planu trzyletniego w sposób zasadniczy.

Etap do 1949 r. charakteryzowały masowe ruchy migracyjne. W tym okresie ludność województwa wzrosła prawie pięciokrotnie (1945 r. = 150 tys. osób, 1950 r. = 702 tys. osób). W latach 1951—1956 czynnik migracyjny odgrywał znacznie mniejszą rolę, a liczba ludności wzrosła zaledwie około 19% i wynosiła w 1956 r. 839 tys. osób. Okres lat 1950—1955 w polityce inwestycyjnej kraju, to etap budowy wielkich inwestycji w zakresie środków produkcji. W tym czasie główny wysiłek inwestycyjny państwa, zgodnie z polityką właściwego wykorzystania istniejących rezerw siły roboczej oraz zasadą proporcjonalnego rozmieszczenia sił wytwórczych, skierowany został do województw przeludnionych (krakowskie, lubelskie, białostockie) oraz województw charakteryzujących się wysoką koncentracją środków produkcji (katowickie, poznańskie, gdańskie), czyli do regionów posiadających warunki szybkiego zwrotu poniesionych nakładów inwestycyjnych i uzyskania wyższych efektów produkcyjnych. Dlatego też okres 1950—1955 w województwie olsztyńskim nie posiadającym nadwyżek siły roboczej, a odwrotnie jej niedobór, charakteryzował się głównie rozbudową i rekonstrukcją istniejącego na tych terenach przemysłu spożywczego i drzewnego.

Okres planu sześcioletniego to przede wszystkim postępujący szybki proces uspołecznienia środków produkcji i niemal całkowita likwidacja

¹⁴ K. Przybylski, R. Rzeczkowski, *Przemysł*, maszynopis.

¹⁵ Por. J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, op. cit., s. 7, którzy oceniając okres do 1949 r. podają, że dla przemysłu Warmii i Mazur była to typowa faza rozwoju ilościowego: „Podstawowe działania zmierzały do odtworzenia potencjału produkcyjnego i kreowania w ten sposób podwalin dla przyszłych przemian jakościowych”. Okres ten cechuje niewielkie nasilenie inwestycji związanych głównie z uruchamianiem nieczynnych zakładów przemysłowych (uwaga — J.P.).

sektora prywatnego w województwie. Likwidacja drobnych prywatnych zakładów produkcyjnych i zaniechanie ze względów ekonomicznych (nieopłacalne) odbudowy szeregu częściowo zniszczonych mniejszych zakładów produkcyjnych, przyspieszyła w omawianym okresie proces koncentracji przemysłu. Liczba zatrudnionych w 1956 r. przypadających na 1 zakład przemysłowy zwiększyła się z 20,4 osób w 1946 r. i 29,7 osób w 1949 r. do 34,2 osób w 1956 r.¹⁶

U podstaw polityki inwestycyjnej państwa w tym okresie leżała zasada dostosowania potencjału produkcyjnego miejscowego przemysłu do lokalnych warunków naturalnych. Brak bodźców w postaci dużych wewnętrznych rynków zbytu oraz brak siły wykwalifikowanej determinował rozwój przemysłu przede wszystkim w kierunku przetwórstwa miejscowych surowców. W odróżnieniu jednak od okresu przedwojennego, w którym dominowała obróbka wstępna, rozwój grupy przemysłu opartego o lokalną bazę surowcową stał się bardziej kompleksowy, obejmując i dalsze uszlachetniające fazy przemysłowej produkcji. Znalazło to wyraz szczególnie w dwóch tradycyjnych gałęziach przemysłu wymienionej grupy, a mianowicie w przemyśle drzewnym i spożywczym, to jest w gałęziach przemysłu przetwarzających podstawowe surowce przemysłowe, czyli surowce rolne, leśne i jeziorne. W obydwu tych gałęziach zapoczątkowana została nieznana do 1945 r. produkcja wyrobów przemysłowych. W przemyśle drzewnym związana była ona z budową zakładów prefabrykacji drewna i jego pochodnych, a mianowicie budową zakładów płyt pilśniowych w Nidzie oraz budową Fabryki Kalafonii i Terpentyny w Spychowie. W przemyśle spożywczym ilustrację wspomnianego kierunku jego rozwoju stanowi budowanie całkowicie nowych Zakładów Rybnych w Giżycku oraz Chłodni Składowej w Olsztynie. Temu samemu celowi służyło też uruchomienie w okresie realizacji planu sześcioletniego szeregu większych zakładów produkcyjnych jak Kętrzyńskiej Fabryki Sprzętu Elektrotechnicznego, fabryk sklejek w Piszcu i Morażu, Zakładu Stolarstwa Budowlanego w Mikołajkach, tartaku w Rucianem, Zakładów Drzewnych w Dobrym Mieście, Zakładów Roszarnicznych w Szczytnie, Miłakowie i Sępopolu. W omawianym okresie zapoczątkowano także rozwój drugiej grupy przemysłu, a mianowicie grupy przemysłu o tzw. swobodnych — czyli nie związanych z lokalną bazą surowcową — warunkach lokalizacji. Z uruchomionych w tym czasie większych zakładów tej grupy przemysłu na uwagę zasługują: Hawska Wytwórnia Części Samochodowych, Zakłady Dziwiarskie „Morena” w Bartoszycach, Warmińska Fabryka Maszyn Rolniczych w Dobrym Mieście, Zakłady Konfekcji Technicznej w Lubawie, Zakłady Sprzętu Oświetleniowego w Wilkasach. Wiele zakładów przemysłowych rozpoczęło produkcję w adaptowanych do tego celu budynkach nieprodukcyjnych, na przykład koszarowych lub w budynkach fabrycznych o zmienionym po odbudowie profilu produkcji jak Zakłady Sieci Rybackich w Korszach. Były to więc w zasadzie zakłady nowe lub wznoszone prawie od podstaw. Tak na przykład Mazurskie Zakłady Przemysłu Sklejkowego w Morażu powstały na miejscu całkowicie zniszczonej fabryki mebli, Zakłady Sprzętu Oświetleniowego w Wilkasach w daw-

¹⁶ J. Pleban, *Zarys rozwoju*, s. 28; J. Affeltowicz, *Próba oceny uprzemysłowienia województwa olsztyńskiego do roku 1960*, Zeszyty Naukowe WSE, Sopot, nr 23, seria B, 1966, s. 11.

nym obiekcie wojskowym. Podobnie Kętrzyńska Fabryka Sprzętu Elektrotechnicznego K-16.

Oprócz budowy nowych zakładów, okres planu sześcioletniego zapoczątkował rozbudowę zakładów istniejących przed rokiem 1945. Ponadto akcją rozbudowy objęto wiele cegielni, młynów, tartaków, mleczarni, gorzelni i innych mniejszych zakładów przemysłowych. Rozmiary rozbudowy przemysłu woj. olsztyńskiego ilustruje stosunkowo dobrze tab. 2, na której zawarto informacje dotyczące wyłącznie ważniejszych inwestycji i nie obejmujące zdecydowanej większości uruchomionych w tym okresie bez większych nakładów inwestycyjnych kilkuset zakładów produkcyjnych przemysłu drobnego, których ogólna liczba wynosiła 677¹⁷.

TABELA 2

Wykaz oddanych do użytku w latach 1950—1955 ważniejszych zakładów przemysłowych województwa olsztyńskiego

Wyszczególnienie	Liczba zakładów przemysłowych			
	razem	w tym nowe	odbudowane	rozbudowane
Ogółem	68	23	4	41
w tym państwowych	55	17	4	34
w tym spółdzielczych	13	6	—	7
z tego przypada na:				
przemysł energetyczny	1	—	—	1
paliw	3	2	—	1
maszynowy	7	4	—	3
drzewny	16	6	1	9
materiałów budowlanych	13	2	3	8
włókienniczy i odzieżowy	9	2	—	7
skórzany i obuwn.	1	—	—	1
spożywczy	17	6	—	11
pozostały	1	1	—	—

ZRÓDŁO: J. Pleban, *Zarys rozwoju przemysłu w województwie olsztyńskim*, Olsztyn 1967, ss. 30, 31; Szacunek własny na podstawie danych Działu Przemysłu Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Olsztynie.

Okres planu sześcioletniego to także lata największego rozwoju miejscowego przemysłu terenowego, zrzeszającego drobne zakłady przemysłowe i stanowiącego dominującą nadal formę produkcji. Obejmował on wówczas całkowitą produkcję w przemyśle odzieżowym, obuwniczym, tłuszczowym, papierniczym, szklarskim, piekarniczym i artykułów gospodarstwa domowego, a ponadto zajmował dominującą pozycję w przemyśle meblarskim, torfowym, materiałów budowlanych, mięsnym oraz zbożowym. O wielkości rozwoju przemysłu terenowego świadczy fakt, że w latach 1949—1955 liczba zakładów produkcyjnych i usługowych wzrosła do 937¹⁸, to jest o 677, a liczba zatrudnionych do 11 522¹⁹, to jest

¹⁷ J. Pleban, *Zarys*, s. 30.

¹⁸ Rocznik Statystyczny WUS, Olsztyn 1957, s. 30.

¹⁹ Ibidem.

o 8620 osób. W stosunku do 1949 r. oznaczało to prawie czterokrotny wzrost potencjału produkcyjnego przemysłu drobnego.

W wielu powiatach, jak na przykład w mławowskim, działowskim, nowomiejskim i olsztyńskim przemysł drobny zajął pozycję dominującą, stanowiąc zasadniczy czynnik ich aktywizacji gospodarczej. Zasadniczą funkcją przemysłu drobnego w tym okresie było zaspokojenie potrzeb miejscowej ludności w artykuły spożywcze i codziennego użytku. W pewnej mierze produkcję przemysłu terenowego dostosowano do potrzeb wsi. Świadczy o tym uruchomienie przez państwowy przemysł terenowy Fabryki Wozów Gospodarczych w Orniecie oraz produkcja w odlewni w Pasłęku takich wyrobów, jak brony, kieraty i buksy do wozów gospodarczych. Podobną funkcję spełniały także zakłady spółdzielczości pracy, wyrabiające na potrzeby wsi m.in. następujące produkty: grabie, szufle do zboża, cebry, beczki, stolnice, kołowrotki i świadczące różne usługi, jak na przykład remont lokomobil w Pasłęku.

Pod względem przestrzennym rozwój przemysłu drobnego nie był równomierny. Żywiłość towarzysząca powstawaniu tego przemysłu sprawiała, że nie mógł on jednakowo rekompensować ubytku prywatnych zakładów przemysłowych i rzemieślniczych. Dotyczy to szczególnie powiatów, w których przemysł drobny rozwijał się słabo, nie posiadając przy tym większych zakładów przemysłu kluczowego (węgorzewski, braniewski, nidzicki i ówczesny powiat górowiecki). Słaby był także stopień zaangażowania się tego przemysłu w przetwórstwie lokalnych surowców (trzcina, drewno, torf, pokłady wapnia, tłuszcz) oraz w przemyśle chemicznym i maszynowym.

W zakresie przemysłu państwowego utworzono w tym okresie oddzielne zarządy poszczególnych gałęzi produkcji, a mianowicie Wojewódzkie Zjednoczenie Państwowych Przedsiębiorstw Przemysłu Terenowego, Wojewódzkie Zjednoczenie Przemysłu Materiałów Budowlanych i Wojewódzki Zarząd Młynów Gospodarczych.

Dla przemysłu spółdzielczego utworzono w tym czasie ośrodki dyspozycji w postaci Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Pracy i Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Inwalidów.

O ile plan trzyletni można określić jako bezinwestycyjny, a plan sześcioletni okresem ograniczonych inwestycji, to następne lata należy uznać za okres wzmożonego inwestowania w miejscowym przemyśle²⁰. Jako przykład może służyć przemysł mleczarski²¹, w którym nakłady inwestycyjne w stosunku do średnich w okresie 1950—1955, w latach 1956—1960 wzrosły pięciokrotnie²², a 1961—1965 kilkunastokrotnie²³. Udział województwa w nakładach inwestycyjnych w przemyśle kraju, który w 1960 r. wyniósł 0,8%²⁴, wzrósł w 1969 r. do 1,3%²⁵, a tempo wzrostu nakładów

²⁰ K. Przybylski, R. Rzeczkowski, op. cit., s. 2.

²¹ J. Pleban, *Rozwój przemysłu mleczarskiego w woj. olsztyńskim w latach 1949—1963*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1965, nr 3, s. 480; tenże, *Rozwój mleczarstwa w województwie olsztyńskim*, Przemysł Spożywczy, 1968, nr 7, s. 315.

²² J. Pleban, J. Affelto wicz, *Rozwój przemysłu w województwie olsztyńskim*, Gospodarka Planowa, 1966, nr 8—9, s. 85.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Obliczono na podstawie danych „Rocznika Statystycznego GUS”, 1970, s. 101 i „Rocznika Statystycznego WUS”, Olsztyn 1970, s. 104.

inwestycyjnych w tym dziale gospodarki narodowej wyprzedziło w województwie analogiczne tempo wzrostu w kraju. W okresie tym popierano rozwój obydwu podstawowych grup przemysłu. Jeżeli jednak budowa zakładów przemysłowych o lokalizacji określonej miejscową bazą surowcową ma miejsce w całym badanym okresie, to budowa zakładów o swobodnych warunkach lokalizacji przypada głównie na lata 1965—1970. W ramach przemysłu surowcowego w pierwszym pięcioleciu główny wysiłek skierowano na przemysł spożywczy, a zwłaszcza mleczarski²⁶ i drzewny, a w drugim pięcioleciu na przemysł materiałów budowlanych.

Z większych inwestycji uruchomiono zakłady wymienione w załączniku nr 2.

W omawianym okresie przemysł mleczarski i owocowo-warzywny (Centrala Ogrodnicza) zmieniły przynależność z sektora państwowego na spółdzielczy.

Z dokonanych przeze mnie wyliczeń wynika, że w latach 1950—1969 nastąpił stały wzrost zatrudnienia i wartości produkcji globalnej²⁷. Dotyczy to rozwoju całego przemysłu w Polsce, całości przemysłu w województwie oraz terenowego i spółdzielczego na jego terenie²⁸. Drugą prawidłowością jest to, że wartość produkcji we wszystkich przedziałach czasu oraz w całym okresie rośnie tak w kraju, jak i w województwie szybciej aniżeli zatrudnienie, co wskazuje na wzrastającą jednocześnie wydajność tych sektorów przemysłu.

Dokonane wyliczenia wykazują, że w odniesieniu do 1950 i 1955 roku jako podstaw porównań największe różnice pomiędzy odchyleniami wskaźników wzrostu produkcji globalnej i zatrudnienia występują w przemyśle spółdzielczym, w którym bezwzględne przyrosty wydajności pracy w długim okresie kształtowały się najwyżej. Miało to wpływ na wzrost wydajności w przemyśle terenowym, w którym przyrosty te były w omawianym okresie wyższe niż przeciętne w całym przemyśle regionu. W miarę skracania podstawy porównań i odnoszenia ich do lat 1960 i 1965, najwyższe przyrosty wydajności pracy wykazuje przemysł terenowy, co dowodzi rosnącego znaczenia w tym zakresie sektora państwowego. W porównaniu z odpowiednimi wielkościami przeciętnymi dla kraju, wskaźniki wzrostu zatrudnienia i wartości produkcji globalnej kształtują się w województwie wyżej, a przyrosty wydajności pracy w przemyśle województwa są wyższe aniżeli przeciętnie w kraju.

Analiza wymienionych wskaźników uwidacznia, że do 1955 r. rosło znaczenie przemysłu drobnego, a po tym okresie zaczęła wzrastać rola przemysłu kluczowego; uwidaczniają to dane tab. 3, dotyczące udziału przemysłu terenowego i spółdzielczego w przemyśle województwa ogółem.

Z tab. 3 wynika, że w przemyśle terenowym województwa nieprzerwanie wzrasta udział przemysłu spółdzielczego, przy czym w porównaniu z latami 1950, 1955 i 1960 przyjętymi jako 100% wzrastał szybciej udział wartości produkcji, a w porównaniu z 1965 r. udział liczby zatrudnionych. Potwierdza to wspomniane uprzednio zjawisko szybszego wzrostu w ostatnim pięcioleciu wydajności pracy w państwowym przemyśle tere-

²⁶ B. Imbs, *Analiza i perspektywy rozwoju mleczarstwa w woj. olsztyńskim*, Problemy Ekonomiczne województwa olsztyńskiego, Olsztyn 1969, s. 34.

²⁷ Do 1965 r. problem ten porusza praca J. Plebana, *Rozwój przemysłu*, s. 85.

²⁸ J. Pleban, *Naturalne czynniki*, s. 10.

TABELA 3

Udział procentowy poszczególnych sektorów wg liczby zatrudnionych i wartości produkcji w przemyśle województwa olsztyńskiego w latach 1950—1969

Lata	Udział w przemyśle ogółem				Udział przemysłu spółdzielczego w przemyśle terenowym	
	terenowy		spółdzielczy		zatrudnienie	produkcja globalna
	zatrudnienie	produkcja globalna	zatrudnienie	produkcja globalna		
1950	22,3	11,4	12,7	4,9	57,1	43,0
1955	37,8	22,2	26,0	13,5	68,9	60,7
1960	43,3	36,6	29,4	29,6	67,9	80,0
1965	43,2	37,3	30,6	30,0	71,0	81,0
1969	35,5	30,5	29,0	25,9	81,7	85,0

ŹRÓDŁO: Obliczeń dokonano na podstawie materiałów statystycznych.

nowym. Udział tego ostatniego w przemyśle terenowym województwa był jednak nadal niewielki i wynosił w 1969 r. w zakresie zatrudnienia 18,3%, przy wartości produkcji 15,0%. Z powyższego wynika, że dominującą pozycję w przemyśle terenowym zajmuje przemysł spółdzielczy, który od 1950 r. zwiększył swój udział w zakresie zatrudnienia o 43%, a w zakresie wartości produkcji — dwukrotnie.

Analiza danych zamieszczonych w tab. 3 wskazuje jednocześnie, że zarówno we wszystkich przedziałach czasu, jak i w całym badanym okresie, wzrost obydwu analizowanych kategorii ekonomicznych, to jest wielkości zatrudnienia i wartości produkcji globalnej w cenach porównywalnych z 1960 r., kształtuje się w województwie wyżej w porównaniu z przeciętnym wzrostem w kraju. Dowodzi to wyższej na tym terenie niż w kraju dynamiki rozwoju miejscowego przemysłu²⁹. Ilustrację tego problemu stanowią zamieszczone w tab. 3 wskaźniki średniorocznego tempa wzrostu.

²⁹ Oprócz podanych w przypisach szerzej problem rozwoju przemysłu w województwie traktują następujące prace: J. Affeltowicz, *Ogólna charakterystyka warunków rozwoju przemysłu w woj. olsztyńskim*, Zeszyty Naukowe WSE, nr 23, seria B, Sopot 1964; tenże, *Zarys rozwoju przemysłu w województwie olsztyńskim w latach 1945—1960*, Zeszyty Naukowe WSE, nr 24, seria B, Sopot 1965; tenże, *Ocena uprzemysłowienia województwa olsztyńskiego* (maszynopis, Sopot 1965); tenże, *Kierunki rozwoju przemysłu w województwie olsztyńskim w okresie perspektywicznym*, Olsztyn, 1967; Z. Januszkowski, M. Kielczewska, *Województwo olsztyńskie. Zarys geografii gospodarczej*, Warszawa 1955; Z. Januszkowski, *Przeobrażenia i osiągnięcia gospodarczo-społeczne województwa olsztyńskiego*, Poznań 1959; Z. Podemski, *Rozwój gospodarczy i demograficzny Warmii i Mazur w dwudziestolecie*, Olsztyn 1966; J. Pleban, *Uwagi w sprawie regionalnego programowania rozwoju przemysłu w świetle doświadczeń województwa olsztyńskiego*, Gospodarka Planowa, 1963, nr 3; tenże, *Próba oceny efektywności gospodarczej woj. olsztyńskiego na podstawie wyników badań nad dochodem społecznym wytworzonym w 1960 r.*, Planowanie Regionalne KP przy R.M., 1964, z. 11; S. Srokowski, *Prusy Wschodnie*, Warszawa 1947; J. Stefanowicz, *Stan przemysłu regionu olsztyńskiego i jego rozbudowa w ramach planu sześcioletniego*, Olsztyn 1945; S. Smoleński, M. Przedpolski, B. Grochman, *Struktura społeczno-gospodarcza Ziemi Zachodniej*, Poznań 1961; J. Tilgner, *Stan i potrzeby Pomorza Wschodniego*, Bydgoszcz 1947; J. Pleban, B. Wilamowski, *Z badań nad dochodem społecznym województwa olsztyńskiego*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1964, nr 2.

TABELA 4

Średnie roczne tempo wzrostu zatrudnionych w przemyśle w Polsce i województwie olsztyńskim wg sektorów w latach 1950—1969 (w odsetkach)

	L a t a					
	1950- 1955	1955- 1960	1960- 1965	1965- 1969	1950- 1969	1960- 1969
Polska ogółem	6,2	1,9	3,2	2,8	3,8	3,4
Województwo	15,0	3,9	3,2	5,6	7,2	4,9
w tym: terenowy	27,7	6,8	3,2	1,5	9,8	2,6
spółdzielczy	32,6	6,5	4,1	4,4	11,9	4,7

Dane tab. 4 ukazują, że nawet w latach 1960—1965, to jest w okresie realizacji kapitałochłonnej inwestycji, jaką były Olsztyńskie Zakłady Opon Samochodowych, tempo wzrostu kształtowało się analogicznie w województwie i w kraju. Wynikało to z wyższego niż przeciętnie w województwie w latach 1950—1965 tempa wzrostu przemysłu terenowego, a w tym głównie przemysłu spółdzielczego, który rozwijał się szybciej niż przemysł terenowy i cały przemysł regionu ³⁰.

W okresie 1965—1969 tempo wzrostu przemysłu spółdzielczego powiększało się nieznacznie, natomiast tempo wzrostu całego przemysłu terenowego zmalało o 50⁰/. Powiększało się natomiast poważnie, bo o 75⁰/% w stosunku do lat 1960—1965 średnie roczne tempo wzrostu całego przemysłu. Było to wyrzkiem dokonywujących się w tym okresie zmian strukturalnych, polegających na znacznie szybszym rozwoju grupy przemysłu, charakteryzującego się swobodnymi warunkami lokalizacji w porównaniu z przemysłem opierającym produkcję na miejscowych surowcach. W latach 1960—1965 dynamika nakładów inwestycyjnych w Polsce kształtowała się na poziomie 130,5⁰/, a w województwie na poziomie 140,2⁰% i była o 9,8⁰% wyższa ³¹.

Efektom oddania do użytku realizowanych w ubiegłym pięcioleciu inwestycji przemysłowych o swobodnych warunkach lokalizacji jest stabilizacja tempa wzrostu podobnie jak w dziesięcioleciu 1951—1960 na poziomie dwukrotnie wyższym niż przeciętne tempo wzrostu w Polsce. Ponadto wyższe około 50⁰/% tempo wzrostu przemysłu w województwie niż w kraju w całym badanym dwudziestoletnim okresie.

Konfrontacja omawianych temp wzrostu ze strukturą branżową i podstawowymi czynnikami rozwoju przemysłu, czyli bazą surowcową i siłą roboczą wskazuje, że po 1965 roku dokonała się zasadnicza zmiana roli czynnika demograficznego i jakościowa zmiana kierunku rozwoju przemysłu województwa. O ile w okresie planu sześcioletniego niedobór siły roboczej był czynnikiem, który obok istniejących zakładów przemysłowych stymulował rozwój przemysłu głównie w kierunku oparcia go o lo-

³⁰ J. Pleban, *Terenowy przemysł spożywczy w województwie olsztyńskim*, Przemysł Spożywczy, 1969, nr 5.

³¹ Obliczono jako średnią ważoną lat 1961—1965 na podstawie „Roczników Statystycznych WUS” Olsztyn 1966, s. 119 oraz GUS, Warszawa 1966, s. 97.

kalne surowce, co tłumaczy również wywóz tych surowców na teren innych województw³², to w warunkach narastających w okresie ostatnich trzech planów pięcioletnich nadwyżek siły roboczej, czynnik ten coraz silnie stymuluje rozwój przemysłu w kierunku maksymalnego wykorzystania lokalnych surowców³³, wykorzystania nadwyżek miejscowej siły roboczej w drodze budowy zakładów o tak zwanych swobodnych warunkach lokalizacji. Proces ten ma miejsce w całym omawianym okresie czasu, ale jego nasilenie wystąpiło dopiero obecnie. W związku z tym można stwierdzić, że jeżeli do 1955 r. dwukrotnie wyższe tempo wzrostu przemysłu województwa w porównaniu z przeciętnym w kraju wynikało z uruchomienia nieczynnych i rozbudowy istniejących zakładów głównie przemysłu opierającego swą produkcję o lokalne surowce, to po 1965 r. sytuacja została odwrócona i analogiczne tempo wzrostu przemysłu województwa jest wynikiem budowy zakładów przemysłowych bazujących na lokalnej sile roboczej, a nie lokalnych surowcach. Wskazują na to przeobrażenia, jakie miały miejsce w omawianym okresie w strukturze gałęziowej przemysłu, których ilustrację liczbowa stanowią dane tab. 5.

Z tab. 5 wynika, że w strukturze gałęziowej przemysłu wzrosło znaczenie grupy przemysłu o swobodnych warunkach lokalizacji, na którą składa się w województwie: przemysł maszynowy, chemiczny oraz część zakładów przemysłu włókienniczo-odzieżowego (bez rozszarni lnu).

Ostatnią gałąź przemysłu dotyczącą obydwu omawianych grup wykazuje stabilizację pod względem udziału w strukturze gałęziowej. Do wzrostu roli tej grupy przemysłu przyczynił się rozwój pozostałych dwóch gałęzi przemysłu, tj. maszynowego i chemicznego³⁴. Z danych tab. 5 wynika, że wzrost zatrudnienia w przemyśle maszynowym dokonywał się sukcesywnie we wszystkich przedziałach omawianego okresu. Natomiast rozwój przemysłu chemicznego dokonywał się wyłącznie w latach 1960—1965 i to w sposób skokowy. Udział obydwu wymienionych gałęzi przemysłu w ogólnej liczbie zatrudnionych w tym dziale produkcji materialnej regionu wzrósł na przestrzeni lat 1955—1969 z 13,7% do 23,8%, czyli prawie dwukrotnie. Decydujący wpływ miało na to uruchomienie w 1967 roku Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych o docelowym zatrudnieniu 5 tys. osób. Efektem tego jest kilkakrotnie wyższe niż przeciętnie w województwie i w innych gałęziach przemysłu kształtowanie się wskaźnika dynamiki wzrostu w przemyśle chemicznym zarówno w latach 1965—1969, jak i w całym omawianym okresie. Zjawisku rosnącego udziału w strukturze gałęziowej przemysłu gałęzi produkcji o względnie swobodnych warunkach lokalizacji towarzyszy zjawisko malejącego udziału w tej strukturze gałęzi przemysłu opierających swą produkcję o surowce pochodzenia lokalnego. W poszczególnych przedziałach czasowych

³² Por. R. Rzeczkowski, J. Suchta, *O pełne wykorzystanie bazy surowcowej dla rozwoju przemysłu mięsnego w województwie olsztyńskim*, maszynopis, ss. 1—2.

³³ J. Pleban, *Rezerwy surowcowe przemysłu spożywczego województwa olsztyńskiego*, *Przemysł Spożywczy*, 1967, nr 12.

³⁴ J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, op. cit., s. 9. Charakterystyczny jest fakt, iż dynamika produkcji gałęzi uznanych powszechnie za nowoczesne, przewyższa średnie tempo wzrostu produkcji przemysłowej w województwie; chodzi tu o przemysł elektrotechniczny, środków transportu i metalowy, chemiczny, gumowy oraz niektóre inne.

Dynamika i struktura gałęziowa rozwoju przemysłu

a)

Rodzaj przemysłu	Zatrudnienie w przemyśle województwa w tys. osób					Dynamika wzrostu w % w latach			
	1950	1955	1960	1965	1969	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1969
Energetyczny	0,6	0,7	1,1	1,2	1,4	1,2	1,6	1,1	1,1
Paliw	0,2	0,3	0,4	0,5	0,9	1,5	1,3	1,2	1,8
Maszynowy	2,7	4,0	5,6	7,6	10,7	1,5	1,4	1,4	1,4
Chemiczny	0,3	0,3	0,4	0,8	3,3	1,0	1,3	2,0	4,1
Materiałów budowlanych	1,3	2,0	2,9	2,7	3,8	1,5	1,4	0,9	1,4
Drzewno-Papierniczy	3,1	10,0	11,2	12,1	13,5	3,2	1,1	1,1	1,1
Włókienniczo-Odzieżowy	2,7	4,0	5,4	6,2	7,6	1,5	1,3	1,1	1,2
Skórzano-Obuwniczy	0,3	0,8	1,1	1,3	1,7	2,7	1,4	1,1	1,3
Spożywczy	4,3	9,0	9,8	11,9	14,6	2,1	1,1	1,2	1,2
Pozostały	0,2	0,4	0,2	0,4	1,1	2,0	0,5	2,0	2,7
Razem	15,7	31,5	38,1	44,7	58,6	2,0	1,2	1,2	1,3

ŹRÓDŁO: Rocznik Statystyczny WUS, Olsztyn 1970, ss. 132-133, lata 1950-1955 — szacunek własny.

udział tej grupy przemysłu (wraz z włókienniczo-odzieżowym) w ogólnej liczbie zatrudnionych w przemyśle województwa przedstawiał się następująco: 1950 = 77,1⁰/₀; 1955 = 84,1⁰/₀; 1960 = 81,4⁰/₀; 1965 = 72,4⁰/₀; 1969 = 73,1⁰/₀.

Mimo tendencji malejącego udziału grupy przemysłu o lokalizacji określonej miejscową bazą surowcową w przemyśle województwa, składające się na tę grupę gałęzie produkcji wykazują ciągłą i znaczną dynamikę wzrostu. W latach 1950—1969 największą, bo prawie sześciokrotną dynamikę wzrostu wykazuje przemysł skórzanu-obuwniczy (głównie w wyniku rozbudowy przemysłu garbarskiego) i pozostały cztero-pięciokrotny wzrost zatrudnienia wykazuje przemysł paliw i drzewny (przetwórstwo torfu i fabryki płyt pilśniowych, wiórowych i paździerzowych), około trzy- pięciokrotny przemysł spożywczy (głównie rozbudowa przemysłu mleczarskiego), a około trzykrotny przemysł materiałów budowlanych (głównie w wyniku budowy zakładów elementów prefabrykowanych). W dziesięcioleciu 1960—1969 najwyższy — pięć i półkrotny wzrost wykazuje przemysł pozostały, a cokolwiek ponad dwukrotny wzrost przemysł paliw. Wzrost zatrudnienia w innych gałęziach zawiera się w przedziale od 1,2 razy w przemyśle drzewnym, do 1,5 razy w pozostałych gałęziach omawianej grupy przemysłu. W przemyśle charakteryzującym się swobodnymi warunkami lokalizacji nastąpił czterokrotny wzrost przemysłu maszynowego w latach 1950—1969, m.in. w Fabryce Maszyn Rolniczych w Dobrym Mieście, „Spomasz”, a 1960—1969 — dwukrotny. Analogiczne dane dla przemysłu chemicznego wynoszą natomiast 11 i ponad 8 razy, co wskazuje dobitnie na wpływ, jaki ta grupa posiada aktualnie na kształtowanie się dynamiki wzrostu całego przemysłu (wynik budowy Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych). Potwierdzeniem tego są da-

województwa olsztyńskiego w latach 1950—1969

TABELA 5

b)

Rodzaj przemysłu	Struktura zatrudnienia w przemyśle (w odsetkach)					Udział w analogicznej gałęzi przemysłu w Polsce (w odsetkach)			
	1950	1955	1960	1965	1969	1950	1960	1965	1969
Energetyczny	3,8	2,2	2,9	2,7	2,4	1,0	1,7	1,5	2,3
Paliw	1,3	1,0	1,0	1,1	1,5	0,1	0,1	0,1	0,2
Maszynowy	17,2	12,7	14,7	17,0	18,2	0,8	0,8	3,2	1,0
Chemiczny	1,9	1,0	1,0	1,8	5,6	0,3	0,2	0,2	1,3
Materiałów budowlanych	8,3	6,3	7,6	6,0	6,5	0,9	1,2	1,8	1,3
Drzewno-Papierniczy	19,7	31,7	29,4	27,1	23,0	1,6	4,7	8,0	4,6
Włókienniczo-Odzie- żowy	17,2	12,7	14,2	13,8	13,0	0,6	1,1	2,3	1,3
Skórzano-Obuwniczy	1,9	2,5	2,9	2,9	2,9	0,4	1,0	1,2	1,3
Spożywczy	27,4	28,6	25,8	26,6	25,0	1,9	2,7	3,1	3,2
Pozostały	1,3	1,3	0,5	0,9	1,2	2,0	1,0	1,4	2,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ne dotyczące tempa wzrostu poszczególnych gałęzi przemysłu przedstawione w tabeli 6.

Z tab. 6 wynika, że najwyższe tempo wzrostu w latach 1966—1969 wykazują: przemysł chemiczny, pozostały, paliw i maszynowy. Przemysł paliw, który obejmuje właściwie wydobycie i przetwórstwo torfu oraz przemysł pozostały, który reprezentuje zakłady jednej i drugiej grupy przemysłu, np. wytwórnie pasz treściwych nie odgrywają w wojewódz-

TABELA 6

Wskaźniki średniorocznego tempa wzrostu gałęzi przemysłu
województwa olsztyńskiego w latach 1950—1969

Rodzaj przemysłu	Średnioroczne tempo wzrostu w latach					
	1950- 1955	1955- 1960	1960- 1965	1965- 1969	1950- 1969	1960- 1969
Energetyczny	3,7	9,9	1,9	1,9	4,5	3,0
Paliw	8,5	5,4	3,7	12,5	8,2	9,2
Maszynowy	8,5	7,0	7,0	7,0	7,6	7,4
Chemiczny	—	5,4	14,9	32,6	13,4	26,3
Materiałów budowlanych	8,5	7,0	—	7,0	5,8	3,0
Drzewno-Papierniczy	26,2	1,9	1,9	1,9	8,0	2,0
Włókienniczo-Odzie- żowy	8,5	5,4	1,9	3,7	5,6	3,8
Skórzano-Obuwniczy	22,0	7,0	1,9	5,4	9,6	4,6
Spożywczy	16,0	1,9	3,7	3,7	6,7	4,6
Pozostały	14,9	—	2,0	22,0	9,4	20,9

ŹRÓDŁO: Obliczono na podstawie danych tabeli 5.

twie, jak to wynika z danych tabeli 5, istotnej roli. Zatrudnienie w obydwu tych gałęziach przemysłu kształtuje się poniżej 3% ogółu zatrudnionych. Natomiast zatrudnienie w przemyśle maszynowym i chemicznym wynosi obecnie około 24%, przy czym przemysł maszynowy wykazuje w całym okresie jedno z najwyższych temp wzrostu, a tempo wzrostu przemysłu chemicznego było nie tylko najwyższe ze wszystkich przedstawionych w tab. 6 gałęzi przemysłu, ale ponadto w ostatnim dziesięcioleciu wykazywało tendencję do trzy- i dwukrotnego wzrostu.

Wynikiem dotychczasowego rozwoju przemysłu w województwie jest także wzrost jego roli w przemyśle kraju. Obrazują to dane tab. 5 dotyczące udziału województwa w analogicznej gałęzi i przemyśle ogółem w kraju.

Analiza tych danych wskazuje, że w okresie 1950—1965 najbardziej, bo ponad czterokrotnie wzrósł udział przemysłu chemicznego. Ponad trzykrotnie przemysłu skórzano-obuwniczego, prawie trzykrotnie drzewnego, a dwukrotnie przemysłu paliw i włókienniczo-odzieżowego. Około 50% wzrósł także udział przemysłu materiałów budowlanych i spożywczych³⁵. Wzrost przemysłu spożywczego był głównie wynikiem znacznej rozbudowy przemysłu mleczarskiego i mięsnego³⁶. Udział przemysłu maszynowego wzrósł o 25%, a innego pozostał na niezmiennym poziomie.

Jednocześnie udział całego przemysłu w ogólnej liczbie zatrudnionych w przemyśle kraju powiększył się prawie dwukrotnie i wzrósł z 0,8% w 1960 r. do 1,5% w 1969 r.

Wyrazem przeobrażeń w przemyśle województwa był również postępujący w całym okresie jego rozwoju proces koncentracji pionowej przemysłu uspołecznionego wyrażający się zwiększeniem liczby zatrudnionych przypadających średnio na jeden zakład przemysłowy. Zagadnienie to ilustruje tab. 7.

Analiza powyższych danych wskazuje, że tylko w 1965 r. nastąpiło zmniejszenie się w przemyśle spółdzielczym — i w konsekwencji w całym przemyśle województwa — liczby zatrudnionych przypadających na jeden zakład przemysłowy. W pozostałych przedziałach czasowych przeciętna wielkość zakładu rosła zarówno w przemyśle ogółem, jak w przemyśle państwowym, spółdzielczym i terenowym.

Wyrazem zmian w tym zakresie jest także to, że jeżeli przed 1945 r. brakowało na tym terenie większych i średnich zakładów przemysłowych, to obecnie 6 zakładów zatrudnia więcej niż 1000 osób, 15 zakładów od 500 do 1000 osób, 16 zakładów od 200 do 500 osób, a 70 zakładów od 100 do 200 osób³⁷.

³⁵ J. Pleban, *Rozwój przemysłu spożywczego województwa olsztyńskiego*, Gospodarka Planowa, 1961, nr 4.

³⁶ J. Pleban, *Wybrane problemy rozwoju przemysłu mięsnego w woj. olsztyńskim*, Przemysł Spożywczy, 1969, nr 1; J. Szulc, *Stan i perspektywy rozwoju przemysłu mięsnego w województwie olsztyńskim*, Olsztyn 1969.

³⁷ J. Lisikiewicz, A. Sosnowska, op. cit., s. 11: „Przedsiębiorstwa te nie należą do największych w skali krajowej, mieszczą się zaledwie w ramach przedsiębiorstw średniej wielkości, wyjątek stanowią Olsztyńskie Zakłady Opon Samochodowych, które po osiągnięciu projektowanej zdolności produkcyjnej staną się największym producentem ogumienia w kraju i będą mogły zaliczać się do największych przedsiębiorstw chemicznych”. Przytoczona wyżej opinia autorów nie wydaje się precyzyjna, zwłaszcza w odniesieniu do okresu perspektywicznego i kierunkowego. Nie uwzględnia bowiem możliwości rozwoju innych oprócz Olsztyńskich Zakładów

TABELA 7

Liczba zakładów przemysłowych oraz wielkość zatrudnienia
w jednym zakładzie przemysłowym w województwie olsztyńskim
w latach 1950—1969

Rok	Zakłady przemysłu uspołecznionego			Zatrudnionych w jednym zakładzie przemysłowym			
	ogółem	terenowe- go	spółdz.	ogółem	terenow- wym	spółdz.	państw.
1950	490	310	210	32	11	9	.
1955	1290	935	745	24	13	11	.
1960	1115	1080	700	35	15	16	65
1965	1455	1275	990	31	15	14	73
1969	1520	1200	1075	39	17	16	84

ZRÓDŁO: Sprawozdanie działu przemysłu WKPG z wykonania planu sześcioletniego; materiały WUS, Olsztyn 1960; szacunek własny 1950; Roczniki Statystyczne WUS, Olsztyn 1957, 1965, 1970; Rocznik Statystyczny GUS, Warszawa 1970.

Proces wzrostu średniej wielkości zakładów przemysłowych miał miejsce również w większości powiatów województwa, na co wskazuje tab. 8.

Z tab. 8 wynika, że w całym badanym okresie jedynie w powiecie biskupieckim miał miejsce stały proces zmniejszania się przeciętnej wielkości zakładu przemysłowego. W kilku powiatach, a mianowicie w mławskim, olsztyńskim i ostródzkim przeciętna wielkość zakładu w poszczególnych okresach czasu rosła lub malała, a w zdecydowanej większości powiatów występował stały proces pionowej koncentracji produkcji, przy czym w stosunku do poziomu z 1946 r. przeciętna wielkość zakładu przemysłowego wzrosła od około 1,5 raza w powiecie nidzickim, 2 razy w powiatach działdowskim, kętrzyńskim, w Olsztynie i powiecie olsztyńskim, pasłęckim i szczywieńskim, 3 razy w bartoszyckim, braniewskim, giżyckim, węgorzewskim, do 4 razy w iławskim, lidzbarskim, nowomiejskim i piskim.

Z tab. 8 wynika również, że w zakresie zatrudnienia najwyższa dynamika wzrostu miała miejsce w całym omawianym okresie w powiatach bartoszyckim, braniewskim, giżyckim, iławskim, lidzbarskim, morąskim, piskim i nowomiejskim. Wzrost ten zawierał się w przedziale od ponad 10 (nowomiejski), do ponad 30 razy (bartoszycki). W okresie 1956—1969 ponad trzykrotny wzrost zatrudnienia miał miejsce w powiatach giżyckim i iławskim, dwu- i półkrotny w Olsztynie. W powiatach bartoszyckim, braniewskim, działdowskim, kętrzyńskim, lidzbarskim, nidzic-

Opom Samochodowych rodzajów produkcji, w tym również produkcji opartej o lokalną lub międzyregionalną bazę surowcową. Już obecnie poziom koncentracji pionowej i poziomej przemysłu mleczarskiego jest w województwie olsztyńskim znacznie wyższy niżeli przeciętnie w Polsce. Szereg zbudowanych w latach sześćdziesiątych zakładów mleczarskich w województwie należy do największych w tej gałęzi przemysłu. Istnieją także podstawy budowy na tym terenie kombinatów mięsnych. W województwie istnieją także warunki do rozwoju przemysłu lekkiego. Dotyczy to szczególnie możliwości budowy kombinatu włókienniczego w zakresie przemysłu lnianego. Obok szczególnie kczystnych w tym regionie warunków naturalnych do uprawy tego surowca, przemawia za tym centralne położenie województwa w stosunku do bazy surowcowej północnej części Polski i portów morskich (por. J. Pleban, *Lokalne surowce, a rozwój przemysłu w województwie olsztyńskim*, Sopot 1969 (maszynopis pracy doktorskiej)).

Dynamika oraz struktura zakładów i zatrudnienia oraz przeciętne zatrudnienie w jednym zakładzie przemysłowym województwa olsztyńskiego w układzie według powiatów w latach 1946—1969

Powiat	Ogólna liczba zakładów przemysłowych				Liczba zatrudnionych w tys. osób				Liczba zatrudnionych w jednym zakładzie przemysłowym				Struktura zatrudnienia w odsetkach			
	1946	1958	1960	1969	1946	1956	1960	1969	1946	1956	1960	1969	1946	1956	1960	1969
	Bartoszycki	7	46	42	81	0,10	1,5	1,9	3,2	14,1	32,6	45,2	49,5	1,2	4,7	5,0
Biskupiecki	13	42	85	96	0,50	1,4	1,8	2,1	37,5	33,3	21,8	21,8	8,0	4,4	4,7	3,6
Braniewski	16	44	48	65	0,15	1,2	1,2	2,3	9,5	27,3	26,0	35,4	2,0	3,7	3,1	3,9
Działdowski	44	69	80	77	0,41	1,4	1,5	2,5	16,0	20,3	18,7	32,5	9,6	4,4	4,0	4,3
Gizycki	14	63	50	78	0,23	1,5	2,3	3,6	16,8	23,8	46,0	46,1	3,0	4,7	6,0	6,1
Ilawski	12	49	63	83	0,15	2,1	2,7	3,6	12,5	42,8	42,8	43,3	2,0	6,5	7,2	6,1
Ketrzyński	15	43	46	82	0,38	2,4	2,8	4,7	25,4	56,0	60,9	57,3	5,0	7,5	7,3	8,0
Lidzbarski	18	44	38	71	0,17	1,8	2,4	3,3	9,3	36,3	63,1	46,5	2,3	5,0	6,3	5,6
Morąski	11	46	80	69	0,14	1,8	2,0	2,7	13,0	39,1	33,3	39,1	1,8	5,6	5,2	4,6
Mragowski	11	45	46	87	0,18	1,6	1,6	2,0	16,4	35,5	34,8	23,0	2,4	5,0	4,2	3,4
Niżański	22	36	30	56	0,37	0,6	0,8	1,3	17,0	16,6	26,7	23,2	5,0	1,9	2,1	2,2
Nowomiejski	37	51	60	83	0,25	1,5	1,5	2,6	8,0	29,4	25,0	31,3	3,3	4,7	3,9	4,4
m. Olsztyn	34	77	118	178	1,35	3,9	4,7	10,7	39,7	50,6	39,8	60,1	18,0	12,2	12,4	18,3
Olsztyński	18	39	68	63	0,22	1,2	1,0	1,1	12,2	30,8	14,7	20,7	3,0	3,7	2,6	2,0
Ostródzki	37	96	61	114	1,54	3,0	3,2	3,5	41,5	31,2	52,4	30,7	20,7	9,4	8,4	6,0
Passłęki	18	25	34	38	0,20	0,7	1,0	1,0	11,0	28,0	29,4	26,3	2,6	2,2	2,6	1,7
Piski	11	48	49	73	0,16	2,1	2,6	3,8	14,8	43,7	53,0	52,0	2,1	6,6	6,8	6,5
Szczyteński	26	53	67	98	0,59	2,1	2,5	3,9	22,7	39,6	37,3	39,8	8,0	6,6	6,6	6,6
Węgorzewski	1	23	24	40	0,01	0,4	0,6	0,7	6,0	17,4	25,0	17,5	—	1,2	1,6	1,2
Razem	365	939	1069	1668	7,40	32,0	38,1	58,6	20,4	34,0	35,0	39,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ZRODŁO: Obliczono na podstawie danych WUS: XXV lat PRL. Województwo olsztyńskie w liczbach, Olsztyn 1964, s. 20; Rocznika Statystycznego WUS, Olsztyn 1961, ss. 46, 47; Rocznika Statystycznego WUS, Olsztyn 1970, s. 140.

kim, piskim i szczycieńskim wystąpił ponad lub około dwukrotny wzrost liczby zatrudnionych w przemyśle, a w pozostałych powiatach wzrost ten wynosił około 50%, wykazując stabilizację tylko w powiecie olsztyńskim.

Rezultatem niejednakowego tempa wzrostu przemysłu w poszczególnych powiatach były przeobrażenia w przestrzennej strukturze regionu, których dane przedstawia również tab. 8. Wynika z niej, że nieprzerwanie najsilniej wzrastał w przemyśle regionu udział powiatów bartoszyckiego, giżyckiego i kętrzyńskiego. Udział większości pozostałych powiatów kształtował się w badanych okresach nierównomiernie. W całym badanym okresie jedynie udział powiatu biskupieckiego wykazywał tendencję malejącą. Skłonność do stabilizacji udziału w zakresie zatrudnienia w przemyśle województwa cechuje natomiast w całym okresie powiat pasłęcki i olsztyński, a w latach 1956—1969 powiaty: morąski, mrągowski, nidzicki i nowomiejski.

W omawianym czasie wzrosła również rola przemysłu w całej gospodarce regionu. Wskazują na to dane dotyczące kształtowania się odsetka ludności zatrudnionej w przemyśle oraz stosunku procentowego liczby zatrudnionych w przemyśle do ogółu zatrudnionych w całej gospodarce regionu. W analizowanych przedziałach czasowych zagadnienie to przedstawia tab. 9.

TABELA 9
*Udział przemysłu w aktywizacji ludności
województwa olsztyńskiego w latach 1950—1969*

Rok	Odsetek ludności zatrudnionej w przemyśle	Udział zatrudnionych w przemyśle w zatrudnieniu ogółem w województwie (w odsetkach)
1950	2,2	11,6
1955	3,9	18,6
1960	4,3	20,0
1965	4,7	20,3
1969	6,0	22,7

Tempo industrializacji Warmii i Mazur jest bardzo szybkie, a jednocześnie nierównomierne. Odsetek ludności zatrudnionej w przemyśle wzrastał najszybciej w okresie planu sześcioletniego i aktualnego planu pięcioletniego (1966—1970). W 1969 r. odsetek ten był trzykrotnie wyższy niż w 1950 r. i ponad 50% wyższy niż w 1955 r. Oznacza to, że tempo wzrostu liczby zatrudnionych w przemyśle województwa było w okresie 25 lat PRL wyższe aniżeli tempo dynamicznie zwiększającej się na tym terenie ludności. Podobne proporcje wzrostu wykazuje stosunek procentowy zatrudnionych w przemyśle do zatrudnionych w całej gospodarce regionu, co potwierdza ponownie, że rozwój przemysłu w omawianym okresie był głównie funkcją wzrostu czynnika demograficznego, a jednocześnie wskazuje, że przemysł jako dział gospodarki narodowej stanowił w latach 1949—1970 wiodący czynnik aktywizacji gospodarczej województwa olsztyńskiego.

Rekapitulując należy stwierdzić, że w dotychczasowym kierunku roz-

woju przemysłu na terenie województwa można wyróżnić następujące zasadnicze nurty:

1) nurt surowcowy, który wyrażał się w dążeniu do rozwoju gałęzi przemysłu opierających swą produkcję o lokalne zasoby surowcowe;

2) nurt aktywizacyjny, zmierzający do produkcyjnego wykorzystania rozproszonych z uwagi na stosunkowo gęstą sieć osadniczą nadwyżek sił roboczych regionu, którego wyrazem jest charakterystyczny dla tego województwa znaczny rozwój przemysłu drobnego;

3) nurt modernizacyjny, charakteryzujący się budową zakładów produkcyjnych należących do gałęzi przemysłu uznanych za nośniki postępu technicznego zaliczanych do grupy przemysłu o względnie swobodnych warunkach lokalizacji (opierających swą produkcję nie o lokalne surowce, lecz o lokalną siłę roboczą).

Przedstawiony podział nie jest bardzo ścisły. W każdym z poszczególnych nurtów dostrzec można cechy charakterystyczne dla innych nurtów. Tak na przykład w nurcie surowcowym występują jednocześnie elementy nurtu modernizacyjnego. Wyrazem tego jest budowa nowoczesnych zakładów mleczarskich czy elewatorów zbożowych. W nurcie aktywizacyjnym z kolei dostrzec można cechy właściwe zarówno nurtowi surowcowemu (drobne zakłady przemysłu spożywczego i drzewnego) jak i nurtowi modernizacyjnemu. W państwowym przemyśle terenowym dotyczy to zwłaszcza rowo zbudowanych zakładów meblarskich w Węgorzewie i Nowym Mieście oraz zakładów dziewiarskich w Lidzbarku Warmińskim. W spółdzielczości pracy powyższe odnosi się szczególnie do zakładów meblarskich Spółdzielni Pracy im. M. Nowotki w Olsztynie oraz „Styl” w Kętrzynie.

Nurt modernizacyjny posiada jednocześnie cechy nurtu aktywizacyjnego, przyczyniając się do produkcyjnego zatrudnienia występujących na tym terenie nadwyżek siły roboczej. Istotną cechą tego nurtu stanowi jego wpływ na modernizację struktury gałęziowej przemysłu i modernizację struktury produkcyjnej województwa.

Wymienione trzy nurty rozwoju posiadają trzy wspólne cechy:

1) aktywizację zawodową występujących w województwie i posiadających tendencję do stałego zwiększania się nadwyżek sił roboczych. Wyrazem tego jest rosnący udział zatrudnionych w przemyśle osób w ogólnej liczbie zatrudnionych w gospodarce narodowej oraz ogólnej liczbie ludności regionu.

2) Unowocześnianie wszystkich występujących w województwie rodzajów produkcji przemysłowej, czego efektem jest stale rosnąca wydajność pracy żywej w całym przemyśle.

3) Aktywizacja gospodarcza i społeczna innych działań produkcji materialnej i niematerialnej (oświata itp.) i wynikający stąd istotny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy całego województwa.

W ramach poszczególnych nurtów rozwój przemysłu nie przebiegał jednakowo. W poszczególnych okresach tego rozwoju miały miejsce istotne różnice jakościowe. Wspólną cechą pierwszego okresu rozwoju wszystkie wymienionych nurtów był ilościowy charakter ich rozwoju, polegający na zwiększaniu tej samej produkcji w tych samych gałęziach przemysłu. Związane było to z uruchamianiem i rozbudową istniejących zakładów przemysłowych. Wspólną cechą wymienionych nurtów w później-

szym okresie rozwoju było dążenie do unowocześnienia produkcji. Istotne różnice miały natomiast miejsce w czasie i profilu produkcji.

Z dokonanej w niniejszej pracy analizy wynika, że podstawowym kierunkiem rozwoju w całym dwudziestopięcioletnim okresie był nurt surowcowy. Udział gałęzi przemysłu składających się na ten nurt w ogólnym zatrudnieniu w przemyśle kształtował się na wysokim poziomie i w stosunku do 1950 r. wykazywał tendencję do znacznego wzrostu (przemysł drzewny) lub stabilizacji (przemysł spożywczy). W rozwoju przemysłu w ramach tego nurtu wyróżnić można pewne fazy. Pierwsza z nich pokrywa się z okresem planu sześćdziesięcioletniego i dotyczy rozwoju tradycyjnych (tarkaki) i nowych (płyty pilśniowe, sklejka) rodzajów produkcji przemysłu drzewnego. Faza druga pokrywa się z planem gospodarczym na lata 1956—1960 i charakteryzuje się głównie budową nowych zakładów przemysłu spożywczego (nowe zakłady mleczarskie, kaszarnia w Iławie). Fazę trzecią trwającą dotąd cechuje w całym okresie dalsza intensywna rozbudowa przemysłu mleczarskiego oraz budowa nowych zakładów przemysłu drzewnego (głównie zakłady meblarskie). Cechą szczególną tej fazy jest dynamiczny rozwój w ostatnim okresie zakładów przemysłu materiałów budowlanych (prefabrykaty, do których wyrobu wykorzystywane są występujące w południowej części województwa zasoby kruszywa naturalnego) oraz rozwój przemysłu mięsnego (rozbudowa Zakładów Mięsnych w Olsztynie).

W nurcie aktywizacyjnym wyodrębnić można dwa okresy. Okres do połowy lat sześćdziesiątych, w którym dominującą rolę odgrywa przemysł drobny. W tym okresie średnie roczne tempo rozwoju przemysłu terenowego, w tym szczególnie spółdzielczego, kształtuje się wyżej niż całego przemysłu. Tendencje do stałego wzrostu w całym przemyśle wykazuje udział przemysłu spółdzielczego, a tendencje do stabilizacji udział przemysłu terenowego. Po roku 1965 aktywizacyjny nurt rozwoju związany jest głównie z budową dużych zakładów przemysłu kluczowego (OZOS w Olsztynie, Izomat w Nidzicy, Warfama w Dobrym Mieście). W nurcie modernizacyjnym widać następujące cechy:

- 1) unowocześnianie produkcji w drodze rozbudowy i modernizacji istniejących zakładów (Zakłady Mięsne w Olsztynie, Morena w Bartoszychach);

- 2) budowę nowoczesnych zakładów w tradycyjnie wykształconych na terenie województwa gałęziach przemysłu (przemysł mleczarski, zbożowo-młynarski);

- 3) budowę nowoczesnych zakładów gałęzi przemysłu uznanych powszechnie za gałęzie nośniki postępu technicznego (przemysł chemiczny, maszynowy).

Ten ostatni kierunek rozwoju prowadził do koncentracji przemysłu, a zatem do szybkiej aktywizacji wybranych ośrodków miejskich (Olsztyn, Dobre Miasto). W odróżnieniu od nurtu surowcowego ten kierunek rozwoju jest głównie wynikiem rosnących w ostatnim okresie w województwie nadwyżek siły roboczej oraz wyników ograniczeń lokalizacyjnych na terenie wielkich aglomeracji przemysłowych. Omawiany kierunek rozwoju przemysłu w sposób istotny zarysował się w bieżącym pięcioletnim okresie i wpłynął zasadniczo na kształtowanie się struktury produkcyjnej przemysłu, w której nastąpiło obniżenie udziału przemysłu surowcowego,

a zwiększenie udziału przemysłu o bardziej swobodnych warunkach lokalizacji, a szczególnie chemicznego (wzrost trzykrotny). W związku z tym została odwrócona rola czynnika demograficznego, który z ograniczającego rozwój w pierwszym okresie przekształcił się w stymulujący rozwój przemysłu czynnik motoryczny w ostatnim okresie (w województwie występuje zjawisko ujemnego salda migracji)³⁸. Determinuje to w znacznej mierze kierunek dalszego rozwoju przemysłu w województwie. Winien on być zbliżony do zarysowanego w ostatnim okresie, czyli w maksymalnym stopniu uwzględniać istniejące na tym terenie warunki naturalne zarówno ludnościowe, jak i surowcowe. W związku z tym szczególna uwaga powinna być zwrócona na rozwój tych gałęzi przemysłu, które w warunkach środowiska geograficznego województwa posiadają korzystniejsze od innych gałęzi w województwie i od analogicznych gałęzi w kraju warunki rozwoju. Powyższe dotyczy przede wszystkim przemysłu mleczarskiego i mięsnego oraz lnianego³⁹, a także materiałów budowlanych. Rozwój tych gałęzi przemysłu stwarza warunki dla wyższej niż w innych gałęziach przemysłu produktywności⁴⁰ oraz posiada aktywizujący wpływ na rozwój innych gałęzi przemysłu (skórzano-obuwniczy, odzieżowy) i produkcji rolnej regionu.

³⁸ J. Pleban, *Naturalne czynniki*, s. 11.

³⁹ J. Pleban, *Informacja o możliwości rozwoju uprawy lnu jako surowca dla przemysłu włókienniczego województwa olsztyńskiego*, Centralne Laboratorium Przemysłu Lnianego, Biuletyn Informacyjny, Zyrardów 1967.

⁴⁰ J. Pleban, *Lokalne surowce a rozwój przemysłu w województwie olsztyńskim*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1969, nr 4. Szerzej zagadnienie traktują publikacje autora wymienione w przypisach poz. 1, 27, 39 oraz wspomniana praca doktorska.

ANEKS NR 1

Wykaz zakładów przemysłowych w województwie olsztyńskim
(stan w dniu 1 X 1945 r.)

Lp.	Nazwa i rodzaj zakładu produkcyjnego	Liczba zakładów	Powiat
1	Państwowa Fabryka Wyrobów Drzewnych	1	olsztyński
2	Państwowe Warsztaty Mechaniczne	1	"
3	Państwowe Zakłady Traktorów i Maszyn Rolniczych	1	"
4	Państwowe Zakłady Samochodowe	1	"
5	Państwowe Zakłady Robót Instalacyjnych	1	"
6	Stolarskie Zakłady Budowlane	1	"
7	Miejskie Zakłady Stolarskie	1	"
8	Mechaniczny Zakład Kołodziejski	1	"
9	Spółdzielnia „Metalowiec”	1	"
10	Sp. ZOO „Olsztyn” Zakład Stolarski	1	"
11	Mechaniczne Warsztaty Rzemieśnicze	1	"
12	Warsztaty Mechaniczne (odbudowa wodociągów)	1	ostródzki
13	Spółdzielnia Pracy Stolarskiej	1	"
14	Zakłady Stolarskie (większe)	5	"
15	„Odbudowa” Spółdzielnia, Stolarska i Warsztat Ślusarsko-Kowalski	1	lidzbarski
16	Fabryka Krzesel	1	pasłęcki
17	Elektrownia Małej Mocy	1	"
18	Warsztat Mechaniczny	1	"
19	Fabryka Maszyn Rolniczych	1	biskupiński
20	Spółdzielnia „Lech”	1	"
21	Warsztaty Stolarskie	1	braniewski
22	Roszarnia Lnu i Konopi	1	szczyeński
23	Warsztat Mechaniczny	1	"
24	Warsztaty Stolarskie	1	"

ZRODŁO: J. Pleban, *Zarys rozwoju przemysłu w województwie, Olsztyn 1967, s. 23.*

ANEKS NR 2

Wykaz ważniejszych zakładów przemysłowych
uruchomionych w województwie olsztyńskim w latach 1956—1970

a) Grupa przemysłu surowcowego:

1. Przemysł spożywczy

Zakłady Mleczarskie w Górowie Iławeckim, Korszach, Lidzbarku Warmińskim, Lubawie, Moragu, Młynarach, Olsztynie, Pieniężnie; Dojrzwalnia Serów w Giżycku — podległe Centralnemu Związkowi Spółdzielni Mleczarskich Okręgowy Oddział w Olsztynie; Elewatory Zbożowe w Barcianach, Małdytach, Moragu, Mragowie, Nidzicy, Pasieku, Pasymiu, Samborowie (Mirosztyn), Węgorzewie — podległe Wojewódzkiemu Przedsiębiorstwu Przemysłu Zbożowo-Młynarskiego w Olsztynie; Olsztyńskie Zakłady Piwowarsko-Słodownicze — Browar w Olsztynie, Gdańskie Zakłady Piwowarsko-Słodownicze, Browar w Braniewie; Olsztyńskie Przedsiębiorstwo Produkcji Leśnej „LAS” Przetwórnia Owoców Leśnych w Szczytnie; Zakłady Przemysłu Ziemianniczanego w Iławie (kaszarnia); Wytwórnia Win i Miodów Pitnych w Nidzicy — podległa Wojewódzkiemu Związkowi Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Olsztynie; Olsztyńskie Zakłady Spożywcze Przemysłu Terenowego, Wytwórnia Win w Ostródzie i Wytwórnia Octu i Musztardy w Olsztynku; rozbudowane Zakłady Mięсне w Olsztynie, Nidzicy i Pieszku — podległe Wojewódzkiemu Przedsiębiorstwu Przemysłu Mięsnego w Olsztynie; rozbudowana Cukrownia „Kętrzyn” — w Kętrzynie.

2. Przemysł drzewny

Zakłady Płyt Pilśniowych i Wiórowych w Rucianem-Nidzie — budowa nowego oddziału produkcyjnego płyt wiórowych; Północne Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Lenpol” — budowa wytwórni płyt paździerzowych; Fabryki Mebli: w Biskupcu, Nidzicy, Olsztynie, Szczytnie — podległe Olsztyńskiemu Ośrodkowi Przemysłu Meblarskiego; Fabryka Okuć Meblarskich w Działdowie; Fabryka Mebli w Nowym Mieście i Fabryka Mebli Specjalnych w Węgorzewie — podległe Wojewódzkiemu Zjednoczeniu Państwowych Przedsiębiorstw Przemysłu Terenowego; Zakład Meblarski Spółdzielni Pracy im. Marcelego Nowotki w Olsztynie; Zakład Stolarski Spółdzielni „Styl” w Kętrzynie; Zakład Stolarki Budowlanej w Mikołajkach; Tartak Okartowo.

3. Przemysł materiałów budowlanych

Zakład Produkcji Elementów Budowlanych w Lidzbarku Welskim; Zakłady Żelbetowych Elementów Prefabrykowanych „Olbet” w Kurzętniku; Zakłady Produkcji Elementów Hal Przemysłowych w Gralewie (fabryka fabryk) — w budowie; Nidzickie Zakłady Materiałów Izolacyjnych „Izomat” w Nidzicy; Przedsiębiorstwo Produkcji Betonów Budownictwa Rolniczego „Kombet” w Komornikach k. Działdowa.

4. Przemysł energetyczny

Elektrownia Wodna w Braniewie.

5. Przemysł skórzano-obuwniczy

Mazurskie Zakłady Garbarskie w Braniewie (garbarnia skór miękkich).

6. Przemysł włókienniczo-odzieżowy

Północne Zakłady Lniarskie „Lenpol” w Szczytnie — budowa Przędzalni w Szczytnie oraz rozbudowa Roszarni Lnu w Miłakowie, Sępólnu i Szczytnie.

b) Grupa przemysłu o swobodnych warunkach lokalizacji:

1. Przemysł chemiczny

Olsztyńskie Zakłady Opon Samochodowych „OZOS” w Olsztynie.

2. Przemysł maszynowy

Warmińska Fabryka Maszyn Rolniczych w Dobrym Mieście (nowy zakład produkcyjny); Zakłady Urządzeń Okrętowych „Hydroster” w Prabutach (w budynkach adaptowanych po byłej cukrowni); Zakład Wytwórczy Maszyn i Urządzeń Przemysłu Spożywczego „Spomasz” w Olsztynie; Zakłady Produkcyjne Spółdzielni Pracy „Metalowiec” w Olsztynie oraz Spółdzielnia Pracy im. „Gen. Władysława Świerczewskiego” w Olsztynie; rozbudowa Kętrzyńskiej Fabryki Sprzętu Elektrotechnicznego w Kętrzynie i Zakładów Sprzętu Oświetleniowego w Wilkasach k.Giżycka.

3. Przemysł włókienniczo-odzieżowy

Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Warmia” w Kętrzynie, Zakłady Przemysłu Dzieciarskiego „Morena” w Bartoszycach.

DEVELOPMENT TRENDS OF INDUSTRY ON WARMIA AND MASURIA
IN THE TWENTY-FIVE YEARS OF POLISH PEOPLE'S REPUBLIC

SUMMARY

From the researches results, that the hitherto development of industry was based mainly on the endogenous factors existing in the voivodship. Amongst those factors an important role played, above all: the industrial potential found after the World War II, raw-material resources existing on this territory and the people's relations arising in separate periods. In the development of industry on this territory we can separate three radically different periods i.e. the years 1945—1949, 1950—1955 and the years after 1956, and also three development trends i.e. of raw materials, the activating and the modernizing. A great influence on the development of industry exerted the change of production relations which result was a high range of industry socialization.

This enabled a rational utilization of the existing industrial potential under the circumstances of mass migration movements and the shortage of labour.

The second period is covering with the six-year plan and is concerning the extension of the existing and the building of new factories basing upon local raw materials. In this period was started a new production (handboards, refrigerating engineering, tinned fish, colophony and turpentine). In those two periods the motorial factor was the local raw-material base. The low population state and its irregular distribution entailed restrictions on the development of industry especially in the northern districts of the region.

In contradistinction to the first uninvestment period and the second period characterizing of restricted investment's proportions, the third period is characterized by a considerable increase of production originating from new investments. It concerns the two groups of industry i.e. about the definite and indefinite localization by the local raw-material base. In the first case it is referring mainly to the dairying, meat, furniture, tabular, corn and flax industry and particular in the last decade the building materials industry basing on natural aggregate. In the second case to the chemical and engineering industry. An important influence on development of this industrial group at that time had the increasing labour surplus and the adequate spatial infrastructure.

The role of the demographical factor had been turned away from the restrictive, in the first two periods (immigratory population), to the stimulating the development of industry in the last period (the surplus of leaving over the coming).

In the productive structure of industry increased the participation of industrial branches characterizing of more unconstrained localization conditions (chemical and engineering industry). In the whole examined period the yearly average rate of economic growth was higher in the voivodship's industry than the average in the country and higher in the co-operative than in the state industry.